

УДК 37.07

Ольга М. Коваль, Микола І. Кагадій

Київський національний університет технологій та дизайну

ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ (ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ)

Дослідження має на меті виявити фактори, що впливають на розвиток освіти в Україні. В статті досліджено правові норми, що регулюють фактори впливу на розвиток вищої освіти в системі сучасних трансформаційних процесів. Досліджено основні економічні чинники впливу, що регулюють розвиток вищої освіти. Пропонуються висновки і рекомендації щодо удосконалення правового забезпечення вищої освіти в Україні. В результаті проведеного дослідження надано загальні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України з проблемного питання. Наукова новизна полягає в аналізі загальних концепцій вищої освіти в європейському просторі та значущість нових програм співпраці для розвитку вищої освіти в Україні. Практична значимість дослідження підтверджена необхідністю розроблення нової правової бази, що забезпечить функціонування університетів в умовах сучасного світу, що стрімко розвивається.

Ключові слова: *реформування вищої освіти, економічні фактори, освітня програма, правове забезпечення національного університету, Болонський процес.*

Ольга Н. Коваль, Николай И. Кагадий

Киевский национальный университет технологий и дизайна

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА РАЗВИТИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (ЮРИДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Исследование имеет целью выявить факторы, влияющие на развитие образования в Украине. В статье исследованы правовые нормы, регулирующие факторы влияния на развитие высшего образования в системе современных трансформационных процессов. Исследованы основные экономические факторы влияния, регулирующие развитие высшего образования. Предлагаются выводы и рекомендации по совершенствованию правового обеспечения высшего образования в Украине. Научная новизна заключается в анализе общих концепций высшего образования в европейском пространстве и значимости новых программ сотрудничества для развития высшего образования в Украине. Практическая значимость исследования подтверждена необходимостью разработки новой правовой базы, которая обеспечит функционирование университетов в условиях современного мира, что стремительно развивается.

Ключевые слова: *реформирование высшего образования, экономические факторы, образовательная программа, правовое обеспечение национального университета, Болонский процесс.*

Olga M. Koval, Mykola I. Kagadiy

Kiev National University of Technology and Design

ECONOMIC FACTORS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION (LEGAL ASPECT)

The study aims to identify factors affecting the development of education in Ukraine. The article deals with the legal rules governing factors influence the development of higher education in the current transformation processes. The basic economic factors of influence that regulate the development of higher education. Proposed conclusions and recommendations for improving the legal provision of higher education in Ukraine. The study provided general suggestions for improving the current legislation of Ukraine issues. Scientific innovation is to analyze the general concepts of higher education in the European and the importance of new cooperation programs for development of higher education in Ukraine. The practical significance of the study confirmed the need to develop a new legal framework that will provide universities functioning in the modern world that is rapidly evolving.

Keywords: *higher education reform, economic factors, educational program, legal support of the National University, Bologna Process.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Правове забезпечення фінансування вищої освіти в Україні залишає відкритим багато питань. Загальна тенденція свідчить про те, що інвестування коштів у розвиток освіти з різних джерел в перспективі дозволить даному сектору економіки забезпечити високий рівень його конкурентоспроможності. В сучасних умовах існуючі форми фінансування закладів освіти виявилися низько ефективним. Серед основних пропозицій для вирішення цієї проблеми є: залучення додаткових джерел фінансування, серед яких місцеві бюджети, банківські позики та кошти міжнародних організацій і фондів, а також розроблення нової правової бази, що забезпечить функціонування університетів в умовах сучасного світу, що стрімко розвивається.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Останні публікації з проблем були опубліковані такими авторами: Біловодська О.А. Брюханов М.В. І Зайцева С.А. та іншими і присвячені економічним факторам, що впливають на розвиток вищої освіти. Питанням правового забезпечення фінансування вищої освіти загалом не приділялося достатньо уваги.

Невирішені частини дослідження. Серед невирішених проблем дослідження факторів впливу на розвиток вищої освіти залишається правове забезпечення освітньої, адміністративної і фінансової політики вищої освіти.

Метою дослідження є виявити окремі проблемні моменти правового забезпечення фінансування вищої освіти в Україні; розкрити зміст правового забезпечення організаційної, наукової, освітньої, адміністративної, технологічної і фінансової політики вищої освіти на прикладі інших держав;

дати загальні рекомендації щодо удосконалення нормативно-правових актів, які регулюють фінансування вищої освіти.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Реформаційні процеси в Україні, пов'язані з підготовкою до вступу у Європейський Союз, зумовили зміни у сфері вищої освіти. Зокрема, адаптацію до Болонського процесу, гармонізацію навчальних програм, укладання договорів про співпрацю між університетами України та університетами країн ЄС.

Важливою умовою реформування вищої освіти є модернізація вітчизняної системи освіти загалом, необхідність якої продиктована зростаючим значенням її для економіки в умовах кризи. Адже серед сучасних чинників розвитку суспільства найважливішими є знання та можливість швидко адаптуватися під вимоги сучасного світу, вивчати нові професії, саме це стає ключовим елементом у забезпеченні постіндустріального розвитку будь-якої країни.

Ці чинники мають неоднозначний вплив і потребують налагодження взаємозв'язків між економічною трансформацією та системами різного рівня. Отже, для прийняття адекватних рішень та ефективного процесу реформування системи вищої освіти важливо постійно враховувати зміну загальних економічних факторів. Понад 70% коштів із щорічного фінансування бюджету йде не на модернізацію та підвищення якості освітніх послуг, а на виплату заробітної плати та комунальні платежі, що значно скорочує інвестиційну спроможність фінансування [1, с.4].

Діюча економічна політика держави, скорочення державного фінансування призвели до приватизації вищої школи, бурхливого розвитку приватного сектора освіти, в рамках якого постійно формуються елітні вищі навчальні заклади, які характеризуються високим рівнем навчання і розраховані на соціальні потреби суспільства.

Хоча пріоритетність в діяльності сучасного університету це інвестування в людський капітал, на державному рівні існує проблема взаємодії роботодавців і вузів, яка відображається в небажанні бізнесу і державних структур приймати на роботу випускників - бакалаврів.

Для вирішення подібних проблем потрібний більш тісний контакт вузів і бізнес-спільноти, зокрема цільова підготовка фахівців, проходження практики в компаніях і корпораціях, установах спільних малих інноваційних підприємств, венчурне фінансування дослідницької діяльності університетів. Подібні проекти будуть давати впевненість роботодавцю в наявності відповідної професійної компетенції випускників і їх відповідності вимогам, що пред'являються до кандидатів на ті чи інші посади.

Нестача фінансування, яка поступово усувається шляхом розширення державної підтримки університетів, посилення ролі бізнес-спільноти в освіті і діяльності благодійних організацій. Крім того, університети відчувають певні труднощі з розробкою адекватних навчальних планів і програм при переході на

систему підготовки «бакалавр-магістр», а також з впровадженням у навчальний процес вищих навчальних закладів природничо-наукового і технічного напрямку курсів по міжнародним відносинам і посилення мовної підготовки студентів [2].

При гострій нестачі державних фінансових коштів практикувалося скорочення бюджетного фінансування держвузів під виглядом раціоналізації і підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Результатом подібних «заходів» стало: закриття і / або укрупнення держвузів, а також передача функцій фінансування вузів регіональним бюджетам.

З метою виходу із ситуації, держвузам була надана можливість вишукувати додаткові (позабюджетні) фінансові джерела для покриття дефіциту фінансування витрат, і перш за все, на поточне утримання. Держава заохочувала розвиток в вузах підприємництва, що сприяло зростанню з року в рік суми надходжень фінансових коштів від надання платних освітніх послуг і тим самим перетворенню держвузів в організації, що працюють на ринкових принципах. Більш того, політика, яку проводить держава в сфері вищої освіти, заснована на ринковому фундаменті, привела до того, що за минулі два десятиліття в країні розплодилося безліч недержавних комерційних вузів і їхніх філій.

Проблеми фінансування вищої освіти тісно пов'язані з фінансовим забезпеченням наукової діяльності вузів, тому що вони є не тільки навчальними, а й науковими центрами. У вузах зосереджена значна частина наукового потенціалу країни. Система вищої освіти і сфера науки невіддільні, бо сьогоднішній студент - це можливий завтрашній вчений. Вчені-викладачі та науковці, перш за все в державних ВНЗ, не тільки передають студентам професійні та наукові знання, а й «виробляють» ці знання, ведучи розробку фундаментальних і прикладних наукових і технічних проєктів, а також підготовку і видання підручників, навчальних посібників, наукових статей та ін.

З переходом країни до ринкових відносин бюджетне фінансування витрат на вузівську науку за останні роки скорочено в рази.

Нарешті, провідні держвузи займають і провідні позиції в підготовці науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру і докторантуру. Перехід економіки країни на інноваційний шлях розвитку вимагає нового якісного рівня розвитку вузівської науки, пошуку нових методів її фінансування. У зв'язку з цим при вирішенні проблеми фінансування вузівської науки за теоретико-фундаментальними напрямками, включаючи також наукові дослідження з суспільно-гуманітарних напрямками, на наш погляд, не можна сподіватися на залучення інвестицій бізнес-структур, оскільки вони в цьому не зацікавлені.

Пріоритет тут повинен належати виключно бюджетному фінансуванню, виходячи з розробленої концепції державної політики в галузі розвитку вищої

освіти і науки країни на довгострокову перспективу. Що стосується фінансування конкретно-прикладних наукових проєктів, що розробляються у великих вузах і науково-освітніх центрах, то до їх здійснення можна і потрібно залучати інвестиції бізнес-спільноти або йти шляхом приватно-державного партнерства, а також запрошувати провідних спеціалістів і вчених з-за кордону.

Ще одним проблемним питанням є перехід України на освіту європейського зразка. Одним з факторів, що впливає на формування освіти європейського зразка є феномен глобалізації, що породив нові проблеми в галузі освіти. Під впливом глобалізації помітно прискорилися інтеграційні процеси, що досягли максимального розвитку в країнах Європейського Союзу, в меншій мірі в Західній півкулі Північноамериканський договір про вільну торгівлю з США, Канадою і Мексикою і ряду асоційованих латиноамериканських країн.

Останні тенденції у сфері вищої освіти можна простежити проаналізувавши приклади інших країн. Зокрема, для Сполучених Штатів Америки характерне в першу чергу масове охоплення молоді відповідного віку вищою освітою. У США налічується понад 160 університетів, близько 2000 коледжів з чотирьохрічним терміном навчання і 1378 двохрічних. Зарахуванню до вузів передують 12 річна школа (5 + 3 + 4), що включає початкову (elementary), середню (middle) і старшу (high) школу. Для американських університетів характерні вкрай пізня спеціалізація, індивідуальні підхід, максимальне врахування інтересів студента, велика питома вага самостійної роботи, тривалість навчання в університетських стінах, розвинена університетська автономія, індивідуальність викладацького складу і ряд інших особливостей, незвичних для європейських вузів, які в процесі можливо запозичити для проведення якісних реформаційних процесів в Україні.

Зокрема, у вищих навчальних закладах США до 70% складають предмети вільного вибору студентів, немає загального розкладу і переважають індивідуальні та групові заняття. До третього курсу студенти (juniors) навчаються за принципом середньої школи, але на більш високому рівні, студенти старших курсів (majors) починають замислюватися про майбутню професію і повинні взяти кілька фахових предметів напрямку. Можлива зміна спеціалізації. Система залікових одиниць (кредитів) не визначає рівня підготовки, а показує лише тимчасові витрати на ту чи іншу дисципліну, та й то дуже приблизно. В середньому одна третина часу відводиться на аудиторні заняття та дві третини - на самостійну підготовку. Ключова роль відводиться куратору (tutor), який допомагає раціонально спланувати час, вибрати необхідні предмети, підібрати літературу і т. д.

Практично всі курси є авторськими, у викладача, як правило, не більш чотирьох аудиторних годин на тиждень, основна увага приділяється науковій роботі. Представники адміністрації знайомляться тільки з тематичним планом, не можуть відвідувати заняття і втручатися в навчальний процес. Кожен

викладач сам набираючи студентів на свій курс, після завершення якого проводиться анонімне тестування.

Основою змін в освіті в даний час є Болонська декларація, яка була підписана у вересні 2003 року. Основні зобов'язання країн-учасниць такі: введення ступеневої системи вищої освіти; відмова від старих навчальних планів і розбивка дисциплін на модулі (окремі навчальні курси або групи курсів), які з них слухати і здавати, вибирають самі студенти. В результаті кожен вчиться за індивідуальною програмою; перехід на кредитно-залікову систему ECTS (European Credit Transfer System). Необхідно відзначити, що існують певні труднощі в діяльності вузів по реалізації та впровадженні Болонських положень.

Серед основних проблем в системі вищої освіти є недостатня фінансова база для забезпечення Болонського процесу, між тим переробка програм за рівнями бакалавр / магістр, перерахунок годин в кредити, направлення студентів базового вузу на семестр або на рік за кордон, консультування іноземних студентів з питань навчання в російському вузі, розробка і масове заповнення додатків європейського зразка до диплому стосовно специфіки конкретного вузу - всі ці та інші завдання вимагають значних зусиль і витрат часу.

Окрім названих чинників, на якість вищої освіти негативно впливають такі фактори: повільна імплементація документів Болонського процесу; повільне практичне запровадження Національної рамки кваліфікацій; відсутність Положення про організацію навчального процесу, узгодженого з сьогоденними реаліями, тощо. Основні шляхи вирішення названих проблем наступні: прийняття нового закону «Про вищу освіту» із усіма останніми поправками; створення робочі групи із представників науково-методичних комісій МОН України та галузевих об'єднань роботодавців для розроблення галузевих (секторальних) рамок кваліфікацій; створення професійних стандартів на основі компетентнісного підходу; розроблення нормативно-правових засад поглиблення взаємодії вищих навчальних закладів з роботодавцями на всіх етапах здобуття вищої освіти; посилення співпраці з міжнародними організаціями: Європейською асоціацією гарантій якості вищої освіти (ENQA), та іншими.

Європейський Союз визначив три основні напрямки структурного реформування вищої освіти: навчальні програми, управління та фінансування. Існує декілька дієвих стратегій співпраці між закладами вищої освіти в межах цих напрямів. Лісабонська стратегія визнає, що знання, які ведуть до розвитку інновацій, є найбільшою цінністю Європейського Союзу. В межах цієї концепції особливої ваги набуває термін «навчання впродовж життя». Саме таке навчання є передумовою для ефективної роботи і дає можливість приймати активну участь у суспільному житті. В межах цієї концепції були впровадженні перші автономні університети, а також дистанційні курси.

3 січня 2014 року Європейська Комісія розпочала впровадження нову програму ЄС «Еразмус +», що прийшла на заміну попередніх освітянських міжнародних програм «Еразмус Мундус», «Темпус», «Жан Моне», «Леонардо да Вінчі» та інші. Вона характеризується спрощеною процедурою, зокрема у частині налагодження академічної співпраці. Для залучення України до участі в програмі існують дві форми співпраці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатом проведеного дослідження можна зробити наступні загальні висновки: з самого початку Болонський процес був покликаний збільшити конкурентоспроможність і привабливість європейської вищої освіти, сприяти мобільності студентів, полегшити працевлаштування після здобуття вищої освіти. Однак, створення Європейського простору вищої освіти саме по собі не означає досягнення усіх цілей Болонського процесу. Наразі Європейський простір вищої освіти лише вступили в нову фазу, а саме консолідації та вдосконалення, особливо у світлі дуже різною є реакції на реалізацію Болонського процесу, попереду ще багато змін до яких українське середовище вищих шкіл має час підготуватися.

Література

1. Продовження навчання та здобуття професії [Текст] : Статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 28 с.
2. Про вищу освіту [Текст] : Закон України від 1 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004. (Поточна редакція від 04.08.2015 р.)
3. Войнаренко М. П. Суспільно-економічний прояв автономії університетів у перспективі розвитку вищої освіти [Текст] / М. П. Войнаренко, Н. В. Валькова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2012. – № 4 – С. 413-417.
4. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=2112>. – Назва з екрану.
5. Кремень В.Г. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу [Текст] // М.Ф. Степко та ін. — Київ-Тернопіль : [б.в.], 2004. — 147 с.
6. Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки [Електронний ресурс] : наказ МОН № 49 від 23.01.2004р. — Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3127/ — Назва з екрану.
7. Кремень В.Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація [Текст] // Дзеркало тижня. – № 48(473). -13-19 грудня 2003.
8. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. [Текст] // В.С. Журавський, М.З. Згуровський — К. : ІВЦ «Видавництво Політехніка», 2003. — 200 с.
9. Степко М.Ф. Болонський процес у фактах і документах. [Текст] // В.Д. Шинкарук та ін. — Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. — 52 с.
10. Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації [Текст] : Матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 21-23 листопада 2003). – Л. : Вид-во «Львівська політехніка», 2003. – 111 с.